

III. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

‘Ο άνθρωπος. Ἐάν διὰ τοὺς φιλοσόφους ἡ ὅλη φύσις, ὡς γέनेσις καὶ συντήρησις εἰς τὸ εἶναι, εἶναι μία διαρκῆς μετάβασις ἀπὸ τοῦ σχεδὸν μὴ εἶναι πρὸς τὸ ἀνέφικτον καθ’ ἑαυτὸ ἀπόλυτον εἶναι· ἔάν τὰ πάντα εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν φέρωνται πρὸς τὸ θεῖον ὡς τὸ ἀνώτατον ἐφετὸν καὶ ὄρεκτόν, κατὰ μείζονα λόγον ἰσχύει τοῦτο διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις καθ’ ὅλην αὐτοῦ τὴν ζωὴν εἶναι ἓνας νοσταλγὸς τοῦ Θεοῦ του. Μᾶλλον ἐκ τῆς νοσταλγικῆς αὐτῆς ῥοπῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν πρέπει ν’ ἀνήχθησαν οἱ φιλόσοφοι εἰς τὴν πίστιν ὅτι τὰ πάντα ἔλκονται πρὸς Αὐτόν. Ὅλοι αἱ παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς μορφῆς καὶ συνθέσεως τοῦ κόσμου γίνονται βάσει τῆς ψυχοφυσικῆς συνθέσεως τοῦ ἀνθρώπου.

‘Ο ἄνθρωπος, ὡς ἡ κορωνὶς τῆς ὅλης δημιουργίας, καταλαμβάνει ἤδη ἀπὸ τοῦ Σωκράτους τὴν πρωτεύουσαν θέσιν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ ἐρευνῇ. Αὐτὸς ἄλλως τε μόνος φιλοσοφεῖ, ἀμφιβάλλει, ζητεῖ νὰ γνωρίσῃ. Βάσει ἑαυτοῦ μελετᾷ καὶ ἀποφαίνεται περὶ τῆς πραγματικότητος τοῦ κόσμου—χωρὶς ποτέ ὁ φυσικὸς κόσμος νὰ γίνῃ ἀπλή προβολὴ τοῦ ψυχικοῦ κόσμου—Ἀλλὰ καὶ χάριν αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ἡ ὅλη μελέτη τοῦ κόσμου καὶ ἡ Φιλοσοφία καθόλου.

Μέσα εἰς τὸν ἀπειρον, τὸν ὠραῖον καὶ ἀρμονικὸν κόσμον, ἔχει τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ὁ ὅλος κόσμος δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν κάτω. Ὁ οὐρανὸς εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλύτερος εἰς ὄγκον καὶ τελειότερος κατὰ τὴν οὐσίαν, εἰς ὑψηλότερον κατὰ πολὺ χῶρον ἢ ἡ γῆ εὐρισκόμενος. Ἐκεῖ κινοῦνται κατὰ πολὺ καλλιτέραν ἀρμονίαν τὰ οὐράνια σώματα, ὡς ἀνωτέρας, αἰθερίας φύσεως ὄντα καὶ μηδεμίαν ἔχοντα ἐν ἑαυτοῖς ἀντίθεσιν, ἧτις θὰ παρεκώλυε τὴν κανονικὴν κίνησιν αὐτῶν (1).

Ἡ γῆ ἐν σχέσει πρὸς τὸν οὐρανὸν εἶναι τὸ μικρότατον καὶ ἀτελέστατον «ὁ δὲ τῆς γῆς ὄγκος εἰς τὸ μέγεθος οὐδὲν ἔστι δήπου πρὸς τὸν ὅλον οὐρανόν». Εἰς τὴν μικροτάτην αὐτὴν γῆν—ἣν κυρίως δύναται νὰ ἐρευνᾷ ὁ φιλόσοφος—ὅλως ἐξαιρετικὴν θέσιν λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος. Καίτοι κατὰ τὴν ὑλικὴν σύστασιν αὐτοῦ μέρος τι τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἀποτελεῖ καὶ πολλὰς τὰς ὁμοιότητας ἔχει πρὸς τὰ λοιπὰ ὄντα, διότι «πολλὰ

2. Τιμ. 40 α ἐ. Περ. Οὐρ. Α, 2—3. Meyer μν. ἐ. σ. 231 ἐ.

ὑπάρχει ταῦτά πολλοῖς γένεσιν (1), ἀποτελεῖ ἐν τούτοις ἴδιον κόσμον ἐν τῷ κόσμῳ, μικρόκοσμος ἐν τῷ μικροκόσμῳ, ὡς τὸν χαρακτηρίζουν συνήθως οἱ φιλόσοφοι. Ἐλάχιστον πολλοστημόριον εἶναι ἐντὸς τοῦ κόσμου καὶ ὅμως μεγαλύτερος τοῦ ὅλου κόσμου κατὰ τὴν ἀξίαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Ὁ ὅλος φυσικὸς κόσμος πρὸ ἡμῶν φαίνεται χωρῶν κατὰ βαθμίδας τελειότητος ἀπὸ τῶν κατωτάτων ἀπλῶν στοιχείων μέχρι τοῦ ἀνωτάτου συνθέτου ὀργανισμοῦ. Κάθε κατωτέρα βαθμὶς συνήθως τίθεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀμέσως ἀνωτέρας. Τὰ ὀργανικὰ καὶ ἔμψυχα εἶναι ἀνώτερα τῶν ἀψύχων καὶ ἀνοργάνων «διὰ τὴν ψυχὴν». Τὰ φυτὰ ὡς ἀνώτερα τῆς ἀνοργάνου ὕλης τρέφονται ἐξ αὐτῆς. Τὰ ζῶα πάλιν εἶναι ἀνώτερα τῶν φυτῶν κατὰ τὴν φύσιν διὸ καὶ τρέφονται ἐκ τῶν φυτῶν. Χάριν δὲ τοῦ ἀνθρώπου φείνονται δημιουργηθέντα τὰ πάντα, ἢ τοῦλάχιστον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ τίθενται τὰ πάντα. «Τὰ τε φυτὰ τῶν ζῶων ἔνεκεν εἶναι καὶ τᾶλλα ζῶα τῶν ἀνθρώπων χάριν, τὰ μὲν ἡμερα καὶ διὰ τὴν χρῆσιν καὶ διὰ τὴν τροφήν, τῶν δ' ἀγρίων... τῆς τροφῆς ἢ τῆς ἄλλης βοηθείας ἔνεκεν... εἰ οὖν ἡ φύσις μηδὲν μήτε ἀτελὲς (ἄσκοπον) ποιεῖ μηδὲ μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἔνεκεν αὐτὰ πάντα πεπιοικέναι τὴν φύσιν» (2). Τὰ πάντα δύναται τις εἰπεῖν εἶναι ἡ ὕλη καὶ «τὸ ὑποκείμενον» ἐπάνω εἰς τὸ ὁποῖον ἐξελίσσεται διὰ τῶν αἰώνων ἡ ἀνθρωπότης χωροῦσα πρὸς τὸν τελικόν της σκοπόν, παρὰ τὰ «ἐκτρώματα» ποῦ θὰ παρουσιάζωνται εἰς τὰ ἐπὶ μέρους τῶν ἀτόμων καὶ περιόδων.

Ἐὰν κανεῖς δὲν ἐκλάβῃ τὸν ἀνθρώπον ὄντως ὡς τὴν κορωνίδα τῶν πάντων, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο δικαιοῦται νὰ ποιῆται χρῆσιν τῶν πάντων, τότε ὁ ἀνθρώπος θὰ ἔπρεπε νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τὸ ἐγκληματικώτερον θηρίον ἐν τῇ φύσει· οἱ δὲ φυτοφάγοι κατ' οὐδὲν δικαιοῦν τὴν θέσιν ταύτην, διότι καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ἄνθη ἔχουν ζωὴν καὶ δικαιοῦνται αὐτῆς καὶ ὅμως ἀδιαμαρτυρήτως προσφέρονται πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τὸν μικροσκοπικὸν ἀνθρώπον ἐνδιαφέρεται ἰδιαιτέρως ὁ Θεός.—«Τίς ἐστὶν ἀνθρώπος ὅτι μιμνήσκει αὐτοῦ; ἢ υἱὸς ἀνθρώπου ὅτι ἐπισκέπτει αὐτόν;... δόξη καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν καὶ κατέστησας αὐτόν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου...» ἐρωτᾷ τὸν Θεόν του ἔκβαμβος πρὸ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀνθρώπου ὁ ψαλμῶδός. Ψαλμ. 8,3 ἐ. Ὁ δὲ Ἀπόστολος Παῦλος βλέπει τὴν ἀλήθειαν ὑπὸ τὴν αὐτὴν προοπτικὴν ὅταν λέγῃ: «Πάντα ἡμῶν ἐστὶ» πλὴν «ἡμεῖς Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ» 1. Κορ. 3,23.

Ἡ διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ λοιπὰ ζῶα εἶναι ἀσυγκρίτως μεγάλη, ὥστε «πάντα... τὰ ζῶα νανώδη παρὰ τὸν ἀνθρώπον» φαίνεται. Πάντων ἀνώτερος εἶναι ὁ ἀνθρώπος «ἔστι δὲ τὰ τέλεια ζῶα πρῶτα... καὶ

1. Περὶ ζῶων μορίων. Β' 639 α 15.

2. Περὶ ζῶων μορίων. Δ' 10 687 α 10 Περὶ ζῶων γενέσεως Β', 1. 731. Γ', 14.

τούτων ἄνθρωπος πρῶτον». Μόνον ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν φύσιν ἀποτελεσμένην», εἰς αὐτὸν ἀνήκει μόνον τὸ εὖ ζῆν.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀνήκει κἄν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον, καθόσον μόνος αὐτὸς «μετέχει τοῦ θείου τῶν ἐν ἡμῖν γνωρίμων ἢ μάλιστα πάντων»—ἐὰν καὶ τᾶλλα μετέχουν πῶς τοῦ θείου—«διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ τὴν οὐσίαν εἶναι θείαν» (1). Μόνον ὁ ἄνθρωπος σκέπτεται, φιλοσοφεῖ περὶ κόσμου, ζητεῖ διὰ τῆς λογικῆς του ψυχῆς νὰ κατακτήσῃ τὸ πᾶν. Ἡ μάλλον δὲν ἀρκεῖται κἄν εἰς τὴν κατάκτησιν αὐτὴν τοῦ παντός ἀλλὰ ζητεῖ τὰ ἀκόμη πρὸ πέρα ἀπὸ τὸν κόσμον, κάτι, ποῦ εἶναι ἀνώτερον καὶ μεγαλύτερον ἀπὸ τὸν κόσμον. Ζητεῖ τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖου νοσταλγεῖ καὶ ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὡς τὴν Ἀρχὴν τοῦ παντός.

Ἡ φύσις εἶναι ἀρχὴ κινήσεως τῶν σωμάτων, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ οὐρανοῦ I, 1) καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις εἶναι ἀρχὴ κινήσεως αὐτοῦ. Πρὸς ποῦ ὁμως ἡ κίνησις; Ποτὲ δὲν θὰ σταματήσῃ τὴν ζήτησιν, ἕως οὗ εὖρη τὸ ποθητὸν ἐν τῇ κατάκτησει τοῦ θείου, ἢ μάλλον ἕως οὗ ἀφίση ἑαυτὸν νὰ «καταληφθῇ ὑπ' αὐτοῦ», κατὰ τὸν Παῦλον, ἕως οὗ παραδοθῇ τελείως εἰς Αὐτόν. Ἐκεῖ ἡ κίνησις ἔρχεται εἰς τὴν ποθητὴν τῆς ἡρεμίας (2).

Η ΨΥΧΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ

Ἐκεῖνο ὅπερ κυρίως χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπον ὡς τοιοῦτον καὶ χωρίζει καὶ ὑψώνει αὐτὸν ὑπὲρ πάντα τὰ κτίσματα εἶναι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἀποτελεῖ αὕτη ἰδιαίτερον μέλημα τῶν φιλοσόφων. Καίτοι «πάντη πάντως ἐστὶ τῶν χαλεπωτάτων λαβεῖν τινα πίστιν περὶ αὐτῆς». Ἐν τούτοις ἡ γνῶσις αὐτῆς πρέπει νὰ εἶναι ἡ πρώτη διὰ τὸν φιλόσοφον· «τὴν περὶ ψυχῆς ἱστορίαν εὐλόγως ἂν ἐν πρώτοις τιθειμένον δοκεῖ δὲ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπασαν ἢ γνῶσις αὐτῆς μεγάλα συμβάλλεσθαι μάλλον δὲ πρὸς τὴν φύσιν» (3). Ἡ ψυχὴ κάνει τὸν ἄνθρωπον ἄνθρωπον, τὸ δὲ σῶμα εἶναι ἄριστον μόνον διότι πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἄριστον ὄργανον τῆς ἀρίστης ψυχῆς. Πρόβλημα εἶναι μάλιστα ἐὰν πρέπει νὰ λέγωμεν ὅτι ὑπάρχει ψυχὴ ἐν σώματι ἢ ψυχὴ ἀπλῶς, ἐὰν διὰ τῆς ψυχῆς ἐνεργῶμεν ἢ ἀπλῶς ὅτι ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ—χωρὶς κἄν νὰ μνημονεύσωμεν τὸ σῶμα ὡς ὄργανον αὐτῆς· «αὕτη γὰρ οὐσία καὶ ἐνέργεια σώματός τινος ἐστὶ... ψυχὴ μὲν καὶ ψυχῆ εἶναι ταῦτόν (ἄνθρωπῳ δὲ καὶ

1. Περὶ ζῶων γεν. Β', 4 737 β 2. Περὶ ζῶων μορίων Δ' 10 686 β 2. 10, 20, Β', 1.

2. Περὶ ἱστορ. ζῶων Θ', 1. 608 β 15.

3. Περὶ ψυχ. Α', 1. 402 α 1-10. Φυσ. Δ, 11.

ἄνθρωπος οὐ ταύτὸν εἶμῃ καὶ ἡ ψυχὴ ἄνθρωπος λεχθήσεται» (1). Χωρὶς τῆς ψυχῆς δὲν θὰ ὑπῆρχεν γνῶσις τις, ἢ μᾶλλον θὰ ἐτίθετο ἐν ἀμφιβόλῳ καὶ αὐτὴ ἡ ὕπαρξις τοῦ μεταβλητοῦ κόσμου. Ἐὰν π.χ. δὲν ὑπῆρχεν ἡ τὸν χρόνον αἰσθανομένη καὶ μετροῦσα ψυχὴ, θὰ ἦτο ζήτημα ἐὰν ὑπάρχη καὶ χρόνος ἢ κίνησις. «Πότερον δὲ μὴ οὐσίας ψυχῆς εἶη ἂν ὁ χρόνος ἢ οὐ ἀπορρήσειεν ἂν τις». Ὄταν λείπη τὸ «ἀριθμοῦν», λείπει καὶ τὸ «ἀριθμητόν... ἄρ' οὐδὲ κίνησις ἧς μέτρον ἐστὶν χρόνος» (2). Διὰ τῆς ψυχῆς καὶ δὴ τοῦ λογικοῦ μέρους αὐτῆς—ὡς ἀρέσκονται νὰ κάνουν διάκρισιν οἱ φιλόσοφοι—ὡς τοῦ θεοῦ ἐν ἡμῖν αἴρεται ὁ ἄνθρωπος ὑπὲρ τὰ αἰσθητά, ἔλκεται πρὸς τὸ θεῖον, τὸ συγγενὲς αὐτῆς. Μόνη αὕτη ἔχουσα ἀντίληψιν χρόνου καὶ χώρου ὁδηγεῖ ἡμᾶς διὰ μέσου τῶν ἐν χρόνῳ εἰς τὰ ὑπὲρ χρόνον καὶ τὰ αἰώνια (3). Τὸ πόθεν ἡ ψυχὴ δὲν ἀπασχολεῖ ἀκόμη τοὺς φιλοσόφους. Ἡ ὕπαρξις αὐτῆς εἶναι τι δεδομένον καὶ βέβαιον δι' αὐτούς. Καθὼς εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον ἔχομεν παντοῦ ἐνότητα καὶ ὁμῶς διφυΐαν: ὕλη-ἰδέα, ὕλη-μορφή, αἰσθητά-νοητά, οὕτω καὶ ἐν ἡμῖν ὑπάρχει σῶμα καὶ ψυχὴ. Ὅ,τι δὲ ὑπάρχει εἶναι καλλίτερον τοῦ μὴ ὑπάρχοντος. Διὰ τοῦτο ἀποφεύγουν ἐπιμελῶς νὰ σκεφθοῦν χρόνον ἐνῶ οὐδὲν ὑπῆρχε. Μόνον ὅταν ἡ φορὰ τῆς ἐρεύνης τὸ καλέση θὰ ἐκφραστοῦν τι κατ' ἀνάγκην καὶ περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῆς. Πλὴν καὶ ἐκεῖ ἡ ψηλάφησις τῆς ἀληθείας ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τοῦ δυνατοῦ, καὶ ἡ γνώμη τῶν

1. Μετ. Ζ, 3 1043 α 35. Παντὸς γιγνομένου ἡ οὐσία ἐγκείται κυρίως εἰς τὴν μορφήν καὶ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. «ἢ γὰρ κατὰ μορφήν φύσις κυριωτέρα τῆς ὕλικῆς φύσεως» Part. an. I 1640 β 28. Τὰ ὕλικά εἶναι διὰ τὴν οἰκίαν δεδομένα καὶ οὐχὶ ἡ οἰκία διὰ τὰ ὕλικά—τὰ μέλη τοῦ σώματος χάριν τοῦ ὅλου σώματος. Ἄρα καὶ τὰ ὕλικά μέσα δίδονται χάριν τῆς μορφῆς καὶ ἀνάλογα πρὸς αὐτήν, πρὸς ἐπίτευξιν ὀρισμένου ἔργου.

Τὸ τοιοῦτον ἰσχύει κατ' ἐξοχήν ἐν τῇ φύσει. Διὸ ἡ φύσις ἐχορήγησεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ καταλληλότερον σῶμα, ἀναλογοῦν πρὸς τὸν ὑψηλὸν σκοπὸν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν δυνατότητα τῆς ψυχῆς, ὅπως μεταχειρισθῆ τὸ τοιοῦτον σῶμα—ἡ χεὶρ δὲ εἶναι τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. «προσῆκει γὰρ τῷ ὄντι αὐλητῇ δοῦναι μᾶλλον αὐλοῦς (ἵνα αὐλήσῃ) ἢ τῷ αὐλοῦς ἔχοντι προσθεῖναι αὐλητικὴν, τῷ γὰρ μείζονι καὶ κυριώτερω προσέθηκε τοῦ λαττον, ἀλλ' οὐ τῷ ἐλάττονι τὸ τιμιώτερον καὶ μείζον... (ἢ δὲ φύσις αἰεὶ διανέμει, καθάπερ ἄνθρωπος φρόνιμος, ἕκαστον τῷ δυναμένῳ χρῆσθαι» Part. an. IV, 10 687 α 7-23.

Οὕτω εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις δύναται ν' ἀσκῆσθαι πλείστας τέχνας, «τὴν χεῖρα ἀπέδωκεν ἡ φύσις» ὡς τὸ «ἐπὶ πλείστον τῶν ὀργάνων χρήσιμον». Τὰ θηρία δύναται νὰ δάκνουν, κερατίζουν, λακτίζουν, καὶ ἄ. Ὁ λογικὸς ἄνθρωπος ὁμῶς δύναται νὰ μεταχειρίζεται τὴν χεῖρα, κατάλληλον πρὸς πᾶσαν χρείαν αὐτοῦ. Οὐχὶ λοιπὸν διότι ἔχει 'χεῖρας' εἶναι λογικὸς, «φρονιμώτατος πάντων», ἀλλ' ἀντιστρόφως, διότι μόνος ὁ ἄνθρωπος εἶναι λογικὸν ὄν, διὰ τοῦτο ἔδωκεν αὐτῷ ἡ φύσις τὸ καλλίτερον σῶμα καὶ ὄργανον αὐτοῦ.

2. Φυσ. Δ, 14. 223 α 21.

3. Φυσ. Δ, 1.

φιλοσόφων θὰ μένη καθαρὸν δόγμα πίστεως, ἔκφρασις τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῶν κόσμου.

Τοὺς φιλοσόφους ἀπασχολεῖ μᾶλλον ἢ οὐσία, ἢ φύσις τῆς ὄντως ὑπαρχούσης ψυχῆς καὶ ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὸ σῶμα καὶ γενικώτερον πρὸς τὸν φυσικὸν καὶ πνευματικὸν κόσμον.

Ἡ ὅλη ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος δύναται τις εἰπεῖν εἶναι ἡ περὶ ψυχῆς φιλοσοφία καὶ δὴ περὶ τῆς προσωπικῆς ἐνὸς ἐκάστου τοιαύτης. Ἡ ὅλη του δὲ φιλοσοφία χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ ἀγῶνος πρὸς τονισμόν τῆς μεγάλης ἀξίας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς φροντίδος πρὸς λύτρωσιν αὐτῆς διὰ τῆς καταλλήλου ἀγωγῆς καὶ τοῦ ἐξαγνισμού.

Κατ' ἐξοχὴν φιλόσοφος τῆς ψυχῆς ὁ Πλάτων κατὰ τὰς ἐκφράσεις αὐτοῦ περὶ αὐτῆς κινεῖται τόσον ἐλευθέρως μεταξὺ μύθου καὶ ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ διακρίνη κανεὶς ποῦ σταματᾷ ἡ δογματικὴ καὶ ποῦ ἀρχίζει ἡ μυθολογικὴ ἐρμηνεία τῆς ψυχῆς (1). Ὑπάρχουν δυστυχῶς περιστάσεις, ὅταν ἡ ἐπιμόνως ζητούμενη ἀλήθεια ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῶν ἐπιστημονικῶν λεγομένων ὀρισμῶν, καίτοι βιοῦται αὕτη μέσα μας ζωηρῶς. Τότε ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκην τοῦ «Μύθου», μιᾶς δεδομένης ἐκ τῆς γεραρᾶς παραδόσεως μορφῆς πρὸς ἔκφρασιν τῶν ἄλλως ἀνεκφράστων. Ποιητῆς καὶ μυστικιστῆς φιλόσοφος ὁ Πλάτων, ἐν τῷ ἔργῳ του μᾶς δίδει μᾶλλον τὴν ψυχὴν του, ἵνα ἡμεῖς φιλοσοφήσωμεν ἐπ' αὐτῆς, παρὰ ἰδικὴν του πλήρη περὶ ψυχῆς φιλοσοφίαν.—Ἀφίνων τὴν ψυχὴν του διὰ μέσου ὄλων τῶν ἔργων αὐτοῦ νὰ πετᾷ πάντοτε πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς τὰς ἰδέας πρὸς τὸν Θεόν, ζητῶν τὴν λύτρωσιν αὐτῆς εἰς τὴν θέαν τῶν αἰώνιων ἰδεῶν, τῶν συγγενῶν αὐτῇ, μᾶς διδάσκει καλλίτερον πάσης φιλοσοφικῆς θεωρίας, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τε τὴν οὐσίαν καὶ τοὺς πόθους αὐτῆς δὲν ἀνήκει εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. «Πείθεσθαι δὲ ψυχὴν σώματος εἶναι τὸ πᾶν διαφέρουσιν», καὶ ὅτι θὰ ἔλθῃ ἡ ποθητὴ στιγμή ὅτε θὰ φύγωμεν ἐντεῦθεν διὰ νὰ μεταβῶμεν ἐκεῖ· «τῶνδε μὲν τόπων τῶν ἐν γῆ ἐλευθερούμενοί τε καὶ ἀπαλλασσόμενοι ὥσπερ δεσμοτηρίων, ἄνω δὲ εἰς τὴν καθαρὰν οἴκησιν ἀφικνούμενοι» (2).

Ἡ Ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Κατὰ τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Πλάτωνος ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν εἶναι ὁ καθ' ἑαυτὸν κόσμος, ὁ ὠραῖος, ὁ τέλειος, αἰώνιος καὶ ἀναλλοίωτος.—Ἡ ψυχὴ ἀνήκει εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τῶν ἰδεῶν, εἶναι ὁμοίᾳ αὐτοῖς ἄρα καὶ ἀθάνατος «τῷ μὲν θείῳ καὶ ἀθανάτῳ καὶ νοητῷ καὶ μονοειδεῖ καὶ ἀδιαλύτῳ καὶ ἀει ὡσαύτως κατὰ ταῦτόν ἔχοντι ἑαυτῷ ὁμοιότατον εἶναι ψυχὴν» Φαιδ. 80β. Ἄλλως θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ γνώσις τῶν ἰδεῶν τῶν ὄντων ὑπὸ τῆς ψυχῆς, συμπεραίνει ὁ φιλόσοφος, καὶ

1. Πρβλ. Meyer μν. ε. σ. 140 Ed. Zeller μν. ε. II—I σ. 825.

2. Φαιδ. 114 B.

ἰδίᾳ ἢ σύλληψις τῶν ἀοράτων ἰδεῶν τῶν μαθηματικῶν καὶ ἀφηρημένων ἐννοιῶν. Ἡ ψυχὴ γνωρίζει τὰς ἰδέας καθ' ὅσον ὡς συγγενῆς οὐσα καὶ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον κατοικοῦσα εἶδέ ποτε αὐτάς. Τὸ τελείως ἄγνωστον οὔτε ζητεῖ τις, οὔτε εὐρῶν ἀναγνωρίζει αὐτό. Καὶ ὅμως ὅλοι διὰ τῆς καταλλήλου ἐρωτήσεως κατορθώνομεν νὰ συλλάβωμεν τὴν ἀλήθειαν τῶν ἰδεῶν. Διότι «τίνα τρόπον ζητήσεις τοῦτο ὃ μὴ οἶσθα τὸ παράπαν ὅτι ἐστὶ; ἢ ποῖον γὰρ ὦν οὐκ οἶσθα προθέμενος ζητήσεις ἢ εἰ καὶ ὅτι μάλιστα ἐντύχοις αὐτῷ πῶς εἴσει ὅτι τοῦτο ἐστὶν ὃ σὺ οὐκ ἤδησθα; Τὸ γὰρ ζητεῖν ἄρα καὶ τὸ μανθάνειν ἀνάμνησις ὅλον ἐστίν» (1). Ἡ νεωτέρα ψυχολογία θὰ διορθώσῃ ἐλαφρῶς πῶς τὸν Πλάτωνα διδάσκουσα ὅτι, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου στρέφεται φύσει ὅπου ὑπάρχει τὸ ὄν (2). Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀκόμη ὁμοία καὶ συγγενῆς αὐτῷ τῷ Θεῷ, διότι καὶ αὐτοῦ τὴν ἰδέαν συλλαμβάνει. «ὅτι μὲν ἠγεῖ θεοὺς, / συγγένειά τις ἴσως σε θεία πρὸς τὸ ξύμφυτον ἄγει τιμᾶν καὶ νομίζειν εἶναι». «ξυγγενῆς οὖν (ἢ ψυχὴ) τῷ τε θεῷ καὶ ἀθανάτῳ καὶ ἀεὶ ὄντι» (3).

Τοιαύτη οὐσα τὴν φύσιν ἢ ψυχὴ καὶ μὴ ἱκανοποιουμένη ποτέ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον τῶν μετριοτήτων, τῶν σκιῶν καὶ τῆς ἀβεβαιότητος, οὐδὲν ἄλλο ποθεῖ παρά πότε θὰ τῆς δοθῇ ἢ εὐκαιρία, ἵνα ἀπαλλαγείσῃ τοῦ βάρους τοῦ σώματος μεταβῇ ἐλευθέρᾳ ἐκεῖσε, ὅπου αἰωνίως θὰ ζῇ ἀπολαύουσα ἀμέσως τῆς θέας τῶν ἰδεῶν μετὰ τῶν ἄλλων δικαίων, ὡς «συμπολιταὶ τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ» θὰ ἔλεγεν ὁ Παῦλος τῆς Χάριτος. Τὴν βεβαιότητα τῆς πίστεως ταύτης πρέπει νὰ ἤντησεν ὁ φιλόσοφος ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου του Σωκράτους. Ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος ζῆ τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς του μὲ τόσην γαλήνην καὶ μακαριότητα, ἀκριβῶς διότι βλέπει τόσον ἐγγίζουσιν τὴν ποθητὴν στιγμὴν ὅπου ἡ ψυχὴ ἐλευθέρᾳ πλέον τοῦ βάρους τοῦ ἀσθενοῦς σώματος μεταβαίνει ὀριστικῶς εἰς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν.

Ἀποδείξεις περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Τὴν ἐσωτερικὴν του αὐτὴν

1. Μένων 80 d. 81 d. Διὰ τοῦτο ὁ φιλόσοφος τὴν γνῶσιν θεωρεῖ ὡς ἀπλὴν ἀνάμνησιν. Τὴν ἀνάμνησιν αὐτὴν πάλιν δὲν δυσκολεύεται νὰ δικαιολογήσῃ διὰ τῆς μετεμψυχώσεως, ἢ διὰ τῆς ἰδιαζούσης κατασκευῆς τῆς ψυχῆς. Ἐν Τιμαίῳ δέχεται ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχει κατασκευασθῆ ἐν μέρει ἐκ τοῦ ὑλικοῦ καὶ ἐν μέρει ἐκ τοῦ νοητοῦ, τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο καὶ δύναται νὰ γνωρίζῃ ἀμφοτέρους. Ἐχει ρυθμισθῆ μαθηματικῶς, διὰ τοῦτο ἄρα θὰ γνωρίζῃ καὶ τὰς μαθηματικὰς ἐννοίας.

Καὶ τὸ τοῦ Παρμενίδου «ταῦτόν δὲ νοεῖν ἐστὶ τε καὶ εἶναι» οὐδὲν ἄλλο προδίδει ἢ τὴν στενὴν σχέσιν τῆς ψυχῆς μας πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν Ἀλήθειαν. Ὁ Παῦλος μᾶς βοηθεῖ πρὸς τοῦτο, ὅταν λέγῃ, ὅτι μέσα μας «ἔχομεν τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἴδωμεν, τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν» Α' Κορ. 2: 10-13.

2. Ν. Λούβαρι. Ψυχικὴ πηγὴ τῆς θρησκείας (σ. 77, 83, 90).

3. Νόμοι I, 899 d. Πολιτ. 611 E.

πεποίθησιν περὶ τῆς πραγματικότητος τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ὡς βεβαιότητα πλέον ὑπερκειμένην πάσης λογικῆς ἀποδείξεως, ζητεῖ ὁ Πλάτων νὰ δικαιώσῃ καὶ διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων. Ζητεῖ νὰ καταστήσῃ τὴν ἀλήθειαν κάπως νοητὴν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους. Πολλάκις ἀνοίγει πρὸς τοῦτο εἰς τοὺς διαλόγους τοῦ ὀλόκληρον ἐπιχειρηματολογίαν, κινούμενος πάντοτε ἐντὸς τοῦ προκαθωρισμένου γενικοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματός του (ὕλη - ἰδέαι - φαινόμενα, αἰώνιον - φθαρτόν). Χωρὶς τὴν ὅλην κοσμοθεωρίαν τοῦ Πλάτωνος αἱ περὶ ψυχῆς ἀποδείξεις αὐτοῦ οὐδεμίαν ἀποδεικτικότητα λαμβάνουν.

Ἐκ τῆς καταγωγῆς. Ἐν Τιμαίῳ στηρίζει τὴν αἰωνιότητα τῆς ψυχῆς εἰς τὴν ὅλως ἰδιαιτέραν κατασκευὴν αὐτῆς. Τὸ αἰώνιον αὐτῆς κατασκευάζεται ἀπ' εὐθείας ὁ θεός (¹).

Ἐκ τῆς ἠθικῆς. Εἰς τὸν Γοργίαν (523 - 527) ζητεῖ ὁ φιλόσοφος νὰ στηρίξῃ τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, ὡς ἀναγκαίαν πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ γενομένης ἀδικίας καθὼς καὶ πρὸς ἀμοιβὴν τῆς ἀρετῆς. Μετὰ τὸν θάνατον αἱ ψυχαὶ μεταβαίνουν πρὸς κρίσιν, ἣτις θὰ εἶναι ἀδέκαστος ἀνταπόδοσις κατὰ τὰ ἔργα, ἀδιακρίτως πρὸς βασιλεῖς καὶ πρὸς δούλους. Παραδείγματα φέρει τοὺς: Τάνταλον, Σίσυφον καὶ Τιτυὸν τοῦ Ὀμήρου. Διὰ τοῦτο καὶ προτρέπει ὅπως οἱ ἄνθρωποι φροντίζουσι νὰ γίνωνται ἀγαθοὶ καὶ νὰ φοβοῦνται «τὸ ἀδικεῖν μᾶλλον ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι» καὶ «παντὸς μᾶλλον ἀνδρὶ μελετητέον οὐ τὸ δοκεῖν εἶναι ἀγαθὸν ἀλλὰ τὸ εἶναι καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ... οὐδὲν γὰρ δεινὸν πείσει, ἐὰν τῷ ὄντι ἦς καλὸς κάγαθός, ἀσκῶν ἀρετὴν». Ἐκεῖ θὰ λάβωμεν τὴν τελικὴν ἀμοιβήν, τὸν στέφανον τοῦ ἀγῶνος, ἐδῶ μόνον ἀτελῶς ἀμειβόμεθα. "Ὅπως «οἱ τῇ ἀληθείᾳ δρομικοὶ εἰς τέλος ἐλθόντες τὰ τε ἄθλα λαμβάνουσι καὶ στεφανοῦνται», οὕτω μετὰ θάνατον μέλλει νὰ λάβῃ ἕκαστος τὸ πρέπον καὶ δὴ ἀπείρως καλλίτερον τῶν ἐνταῦθα ἀμοιβῶν. «Θεοὺς γὰρ οὐ λανθάνει ἑκάτερος αὐτῶν οἷός ἐστιν» δίκαιος ἢ ἄδικος (²).

1. Ἴδε τὸ κεφάλαιον «περὶ ψυχῆς τοῦ παντός».

2. Πολιτ. 61 β ε. 614 ε. ε. Νόμοι 959 α. Φαιδ. 113 α. ε. Τὰ ἀνωτέρω ἐπιχειρήματα δὲν ἔχουν βεβαίως ἀποδεικτικὴν περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀξίαν. Διὰ τὸν μυστικιστὴν ὅμως ὑπάρχουν κόσμοι, οἵτινες δὲν ἀποδεικνύονται μὲν, γνωρίζονται ὁμως ἀμέσως ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου δι' εἰδικοῦ πρὸς τοῦτο αἰσθητηρίου, διὰ τινος διαισθήσεως (Welthewusstsein). Τί ἄλλως τε ἀποδεικνύεται πραγματικῶς εἰς τὸν κόσμον ὅπου ζῶμεν; Μόνον ὅ,τι ἡμεῖς περιορίζομεν—παρὰ τὴν φύσιν τῶν ὄντων ἐνεργοῦντες εἰς ὠρισμένα, τεχνικῶς κατεσκευασμένα ὑφ' ἡμῶν, λογικὰ καλούπια. Ἡ ἀλήθεια—καθ' ἑαυτὴν συμπίπτουσα πρὸς τὴν ὅλην πραγματικότητα—χωρεῖ ἀδιάσπαστος διὰ μέσου τοῦ ὕλικου κόσμου, τῆς ψυχῆς, τοῦ πνευματικοῦ κόσμου μέχρι τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἀσύλληπτος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ πτωχοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλοίμονον ἐὰν δικτατορικῶς θελήσωμεν νὰ εἴπωμεν: δὲν ἀναγνωρίζομεν τὴν διαίθεσιν, ἢ οὐδὲν τὰ ἀναπόδεικτον. Τότε ἀρνούμεθα ἡμᾶς αὐτοὺς.

Δύσκολον εἶναι νὰ συλλάβωμεν διὰ τῆς ἠθικῆς ἀποδείξεως τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, καθὼς δύσκολον εἶναι νὰ συλλάβωμεν τὴν πραγματικότητα τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν. Ἀκόμη ὁμως δυσκολώτερον κατανοεῖται ἡ παροῦσα πραγματικότης ἄνευ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. Ὅλως ἀκατονόητος, ἄσκοπος τελείως καὶ παράλογος θὰ ἦτο ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἰδίᾳ ἐν ὄψει τῆς ἐλεγχούσης συνειδήσεως, χωρὶς τὴν πραγματικότητα τοῦ δικαίου καθ' ἑαυτό, ὡς κυρίου ρυθμιστοῦ τῆς τάξεως ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τὴν τύχην ἢ καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν. Ἡ ὅλη ἠθικὴ, ἣτις εἶναι τὸ κόσμημα τῆς ἀνθρωπότητος, χάνει πᾶσαν σημασίαν, ὅταν χωρισθῇ ἀπὸ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ δὴ ὡς ἀτομικὴν ἐνὸς ἐκάστου ἐπιβίωσιν. Ἡ νοσταλγία τῶν μεγάλων πρὸς ἀπόλαυσιν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας—ἀμφοτέρωθεν ἀνεπίτευκτα εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν κατὰ τὸ τέλειον αὐτῶν—θὰ ἦτο ὁ πλέον ἀδικαιολόγητος βασανισμὸς αὐτῶν. «Ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν», θὰ ἔπρεπε νὰ εἴπουν μετὰ τοῦ Παύλου, ἐὰν ὄντως εἶναι ἀνύπαρκτος ὁ κόσμος τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν· ἐὰν ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου περιορίζεται μόνον εἰς τὸ μικρὸν χρονικὸν διάστημα τῶν ἑβδομήκοντα ἐτῶν τῆς παρούσης ζωῆς, ὅπου οὐδὲν τὸ τέλειον ἐπιτυγχάνεται. Καὶ τὴν μὲν ἀκρίβειαν περὶ τῆς νέας καταστάσεως τῆς ψυχῆς ἀγνοοῦν καὶ αὐτοὶ οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι, εἶναι ὁμως ὅλοι πεπεισμένοι περὶ τῆς βεβαιότητος τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀνταποδόσεως κατὰ τὴν ἐνταῦθα δρᾶσιν αὐτῆς.—«Τὸ μὲν οὖν ταῦτα διίσχυρίζεσθαι οὕτως ἔχειν ὡς ἐγὼ διελέλυθα, (ἔχει ἤδη περιγράψει τὴν τύχην τῆς ψυχῆς μετὰ θάνατον, ὡς περὶ τοῦ ἐφαντάζετο ὁ διψῶν φιλόσοφος), οὐ πρέπει νοῦν ἔχοντι ἀνδρὶ· ὅτι μέντοι ἢ ταῦτ' ἢ τοιαῦτ' ἄττα περὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν καὶ τὰς οἰκήσεις, ἐπεὶ περ ἀθάνατόν γε ἡ ψυχὴ φαίνεται οὔσα, τοῦτο καὶ πρέπει ἐμοὶ δοκεῖ καὶ ἄξιον κινδυνεῦσαι οἰομένω οὕτως ἔχειν. Καλὸς γὰρ ὁ κίνδυνος» Φαίδ. 1140 (63β. 107β).

Ὄντολογικαὶ ἀποδείξεις. Τὴν πίστιν τοῦ αὐτῆν προσπαθεῖ ὁ Πλάτων νὰ δικαιώσῃ κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ἐπιστημονικῶς. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀρχὴ τῆς κινήσεως καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ὑλικοῦ σώματος. Ὡς τοιαύτη πρέπει νὰ εἶναι ἀγέννητος, ἄρα αἰώνιος καὶ ἀθάνατος, διότι καὶ τὸ φαινόμενον τῆς κινήσεως καὶ τῆς ζωῆς εἶναι αἰώνιον. «Ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος. Τὸ γὰρ ἀεικίνητον ἀθάνατον». Πᾶσα «ἀρχὴ ἀγέννητον (ἐστίν), ἐπειδὴ δὲ ἀγέννητον ἐστὶ καὶ ἀδιάφθορον αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι» (1). Κατὰ

1. «Ἐπειδὴν ἐν τῷ αὐτῷ ὧσι ψυχὴ καὶ σῶμα», ἐκ φύσεως τῷ μὲν σώματι ἀνήκει «τὸ δουλεύειν καὶ ἄρχεσθαι» τῇ δὲ ψυχῇ τὸ «ἄρχεῖν καὶ δεσπόζειν». Φαίδ. 80 α. «Πᾶν γὰρ σῶμα ᾧ μὲν ἐξωθεν τὸ κινεῖσθαι ἄ-ψυχον, ᾧ δὲ ἐνδοθεν αὐτῷ ἐξ αὐτοῦ (ἡ κίνησις) ἔμψυχον, ὡς ταύτης οὔσης τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς». Φαίδρ. 245 ε. δ.

τὴν λεπτοτάτην ἀνάλυσιν ποῦ ἔκανε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ κόσμου δύο τινὰ διέκρινε: τὴν κινουῦσαν ἰδέαν καὶ Μορφήν ὡς ἀρχὴν καὶ τὴν πάσχουσαν ὕλην. Καὶ τὸ μὲν πάσχον εἶναι δυνατὸν νὰ φθαρῇ καὶ νὰ ἀπολεσθῇ ἢ τουλάχιστον ν' ἀλλοιωθῇ. Τὸ ἐνεργοῦν ὅμως τὴν κίνησιν καὶ δίδον τὴν ζωὴν εἰς τὴν νεκρὰν ὕλην δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φθαρῇ. Ἡ ψυχὴ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δίδει τὴν ζωὴν, κάνει τὸ ἄψυχον ἔν-ψυχον ὄν. Εἶναι αἰτία τῆς κινήσεως καὶ τῆς ζωῆς. Αὐτὴ ἡ φύσις αὐτῆς εἶναι ζωὴ, εἶναι αὐτὸ τὸ τῆς ζωῆς εἶδος, μετέχει τῆς ἰδέας τῆς ζωῆς, ἀδύνατον ἄρα νὰ μετέχη καὶ τοῦ θανάτου· «οὐκοῦν ἡ ψυχὴ οὐδέχεται θάνατον»· «ἐξ ἀνάγκης ἄρα ἀγέννητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη» «καὶ πρὸς τῷ ἀθανάτῳ καὶ ἀνώλεθρον καὶ αἰδίου» (¹).

Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀρχὴ κινήσεως καὶ ζωῆς, ὅπως συμβαίνει τοῦτο καὶ περὶ τῆς «ψυχῆς τοῦ παντός». Ὅσον εἶναι ἀδύνατον νὰ σταματήσῃ ποτὲ ὁ κόσμος τόσον ἀδύνατος εἶναι καὶ ἡ φθορὰ τῆς ψυχῆς, ὡς ἀρχῆς τῆς κινήσεως καὶ τῆς ζωῆς. Ἐὰν πρὸς στιγμὴν ἔπαυεν ὑπάρχουσα ἡ ψυχὴ, θὰ ἔπαυεν αὐτὴ ἡ κίνησις καὶ ἡ ζωὴ καθόλου, θὰ κατεστρέφετο τὸ σύμπαν (²). Τὸ τοιοῦτον ὅμως εἶναι φοβερόν καὶ νὰ τὸ σκεφθῇ μόνον ὁ

1. «Ὁ δὲ γε θεὸς... καὶ αὐτὸ τὸ τῆς ζωῆς εἶδος καὶ εἴ τι ἄλλο ἀθάνατόν ἐστι, παρὰ πάντων ἂν ὁμολογηθεῖη μηδέποτε ἀπόλλυσθαι». ὥστε καὶ ἡ ψυχὴ «εἰ ἀθάνατος τυγχάνει οὔσα καὶ ἀνώλεθρος ἂν εἴη... ἐπιόντος ἄρα τοῦ (ἀντιθέτου πρὸς τὴν ζωὴν) θανάτου ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον τὸ μὲν θνητόν, ὡς ἔοικεν, αὐτοῦ ἀποθνήσκει, τὸ δ' ἀθάνατον σῶν καὶ ἀδιάφθορον οἴχεται ἀπιών, ὑπεκχωρήσαν τῷ θανάτῳ. Παντός μᾶλλον ἄρα ψυχὴ ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον, καὶ τῷ ὄντι ἔσονται ἡμῶν αἱ ψυχαὶ ἐν Ἄδου (δώμασι). Φαίδ. 104—106.

2. «Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γιγνόμενον γίγνεσθαι... ἀρχῆς γὰρ δὴ ἀπωλομένης οὔτε αὐτὴ ποτε ἐκ τοῦ οὔτε ἄλλο ἐξ ἐκείνης γενήσεσθαι δυνατὸν ἢ πάντα τὸν οὐρανὸν πᾶσαν τε γένεσιν συμπεσοῦσαν σ τ ἦ ν α ι καὶ μήποτε αὐθις ἔχειν ὄθεν κινήθέντα γενήσεται». Σταματᾷ πλέον πᾶσα ζωὴ.

Εἰς τὴν εὐλογον ἐρώτησιν ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ὅλως αὐτοτελής ἐν τῷ κόσμῳ οὐδὲ καθαρῶς αὐτοκίνητος ὡς δεχομένη τὴν κίνησιν ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ παντός, ὁ μαθηματικὸς φιλόσοφος ἔχει τὴν ἀπάντησιν: (Φαίδ. 105 c. Φίλεβ. 30 B 1). Ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου εἶναι βεβαίως ὁ κύριος μεσάζων πρὸς τὴν κίνησιν τοῦ παντός—καθ' ὅσον μόνον αὐτὴ δύναται νὰ δεχθῇ τὸν Νοῦν—πλὴν δὲν παράγει αὐτὴ τὴν ψυχὴν δι' ἀπορροῆς (ὅποτε θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν διάλυσιν αὐτῆς ἐν αὐτῇ ὡς περίπου θὰ πρεσβεύσῃ ἀργότερον ἢ Στοά). Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει χωριστῆ τῆς ψυχῆς τοῦ παντός, ἐκ τοῦ αὐτοῦ Δημιουργοῦ καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς περιπέου οὐσίας κατασκευασθεῖσα. Αἱ ἰδέαι ὑπάρχουν παρὰ τὴν ἰδέαν τοῦ Ἀγαθοῦ. Αἱ ψυχαὶ τῶν ἀτόμων ὑπάρχουν παρὰ τὴν ψυχὴν τοῦ παντός. Ὁ νοῦς τοῦ φιλοσόφου ἔχει συλλάβει τὸν ὅλον κόσμον ἐν πλήρει ἱεραρχικῇ τάξει. Ὡς ὁ Νοῦς τοῦ Παντός ἔχει ἀνάγκην τῆς ψυχῆς διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν κόσμον, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Παντός ἔρχεται ἀναγκαστικῶς εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὰς ψυχὰς τῶν ἀτόμων διὰ τὴν κίνησιν τῶν πολλῶν σωμάτων. Ὡστε καὶ ἂν ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ δέχεται τὴν κίνησιν ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ Παντός, τὸ τοιοῦτον δὲν πρόκειται νὰ σταματήσῃ ποτὲ. Ἡ κίνη-

φιλόσοφος, ὅστις τοῦτο ἀκριβῶς ζητοῦσε νὰ βεβαιώσῃ, τὴν πραγματικότητα τοῦ αἰωνίου καὶ καθ' αὐτὸν ἀγήρατου κόσμου.

Μέσα εἰς τὸ ἐνιαῖον σχέδιον τῆς ὅλης γενέσεως, ὡς ἀποκαλύπτεται πρὸ ἡμῶν, ἕκαστον ὄν ἔχει νὰ παίξῃ ἴδιον ρόλον, εἴτε ὡς πάσχον εἴτε ὡς δρῶν ἢ ποιῶν. Καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει νὰ παίξῃ τὸν ρόλον αὐτῆς. Ἡ ψυχὴ δίδει κίνησιν καὶ ζωὴν εἰς τὸ νεκρὸν καθ' ἑαυτὸ σῶμα. Ἐπειδὴ ὁ κόσμος εἶναι αἰώνιος, ἄρα καὶ αἱ ἀρχαὶ αἱ συντελοῦσαι εἰς τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ πρέπει νὰ εἶναι αἰώνιοι.—Καὶ ἡ ὕλη καθ' αὐτὴν εἶναι αἰωνία διὰ τὸν Πλάτωνα, μόνον αἱ ἐξ αὐτῆς συνθέσεις φθείρονται (1). Ἡ παραμικρὰ διατάραξις τῶν ἀρχῶν πρέπει νὰ φέρῃ αὐτομάτως τὴν καταστροφὴν τοῦ αἰωνίου σχεδίου, αὐτὴν τὴν διάλυσιν τοῦ ἀρμονικοῦ κόσμου. Αὐτὴ εἶναι ἡ κυρία ὄντολογικὴ ἀπόδειξις τοῦ Πλάτωνος περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Εἰς αὐτὴν θὰ στηρίζωνται πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ὡς ἀσθενέστεραι. Ἄλλοτε ζητεῖ ὁ φιλόσοφος νὰ στηρίξῃ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ πεποίθησιν περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς εἰς τὸ ἀπλοῦν αὐτῆς καὶ τὸ ἀόρατον. Αἱ Ἰδέαι καὶ τὰ νοητὰ εἶναι ἀόρατα, ἀπλᾶ καὶ αἰώνια. Καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀόρατος, ἄρα ἀπλῆ καὶ αἰωνία. Καὶ «ὁ δυσμαθέστατος» ἀκόμη πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι «ὁμοιότερον καὶ συγγενέστερον... τῷ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντι... τῷ μὲν θείῳ καὶ ἀθανάτῳ καὶ νοητῷ καὶ μονοειδεῖ καὶ ἀδιαλύτῳ... ὁμοιότατον εἶναι ψυχὴν». Τούτων οὕτως ἔχον-

σις, ὡς συγκρατητικὴ δύναμις τοῦ αἰωνίου κόσμου, εἶναι αἰωνία, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Παντός θὰ χρειάζεται πάντοτε τὴν ψυχὴν τῶν ἀτόμων, ὡς τὴν ἐπὶ μέρος ἀρχὴν τῆς κινήσεως.

1. Ὁ Πλάτων φαίνεται προχωρῶν μετ' ἀπολύτου μαθηματικῆς ἀκριβείας καὶ λεπτότητος πρὸς σύλληψιν τῆς Ἰδέας τοῦ κόσμου. Ὁ ὅλος αἰσθητὸς κόσμος παρουσιάζεται πρὸ αὐτοῦ ὡς μία αἰωνία ἀποκάλυψις τῶν ἰδεῶν ἐν τοῖς ὕλικοις, αἰσθητοῖς οὐσίαις. Ὅσον ἀναγκαῖα εἶναι ἡ ἐμφάνισις αὕτη, τόσον ἀναγκαῖα εἶναι καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, ὡς μεσάζοντος, ὡς διδούσης τὴν ζωὴν εἰς τὴν νεκρὰν ὕλην. (Ψυχὴ τοῦ παντός καὶ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐκ τῆς αὐτῆς κατασκευῆς διὰ τὸν φιλόσοφον. Ἐκ τῆς δευτέρας ἄλλωστε συνελήφθη καὶ ἡ εἰκὼν τῆς πρώτης).

Πρὸς κατανόησιν τοῦ κόσμου συνέλαβεν ὁ φιλόσοφος τὴν ὑπαρξίν δύο ἀρχῶν: τῆς νεκρᾶς καὶ ἀμόρφου ὕλης καὶ τῆς αἰωνίου καὶ ἐμόρφου Ἰδέας, ἧτις εἶναι τὸ καθ' αὐτὸ ὄν δι' ἕκαστον ἀντικείμενον τοῦ κόσμου. Αἱ συλλήψεις αὗται πρέπει νὰ ἔχουν τὸ θετικὸν ἀντικείμενον αὐτῶν, ὅπερ τὰς δημιουργεῖ, πρέπει νὰ εἶναι θετικὴ τις πραγματικότης καὶ οὐχὶ ἀπλᾶ ἐπινοήσεις—ὅσον καὶ ἐάν τοῦτο φαίνεται ἀκατάληπτον δι' ἡμᾶς. Χωρὶς τὴν πραγματικὴν ὑπόστασιν τῶν ἰδεῶν οὐδὲν νόημα ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τὸν Πλάτωνα.—Τὸν ὅλον κόσμον συνέλαβεν ὁ φιλόσοφος ὡς τι δεδομένον πλέον ὡς τι ἀπηρτισμένον καὶ τέλειον καθ' ἑαυτό· μετὰ τὰς ἀρχὰς καὶ αἰτίας ἐνὸς ἐκάστου, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ ὡς παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον (ἐν νῶν τοῦ θεοῦ ὡς τὸν ἡνόουν οἱ μεταγενέστεροι). Χωρὶς τοιαύτην βάσιν χανόμεθα εἰς τὸ χάος τῶν μερικῶν. «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο» καὶ οὕτως ἐγένετο, ὡς ὁ νοῦς ἠνόησεν αὐτὰ καὶ κατ' αὐτὸν τὰ πάντα γίνεταί, ἐν χρόνῳ φανερούμενα», θὰ ἠδύνατο νὰ δογματίσῃ ὁ φιλόσοφος.

των πρέπει νὰ εἶναι «τὸ παράπαν» ἀδιάλυτος ἡ ψυχὴ (¹). Ἄλλοτε πάλιν ἔχων ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ Πλάτων τὴν σκληρὰν πραγματικότητα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι δισύνθετος—πᾶν δὲ σύνθετον καὶ φεαρτὸν—ζητεῖ νὰ στηρίξη τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς εἰς ἰδιαιτέραν θέλησιν τοῦ θεοῦ. Οὕτω ἐν Τιμαίῳ (41α) ὁ θεὸς ὁμιλῶν πρὸς τοὺς ὁμοίους ἡμῖν θεοὺς λέγει: «ἅ δι' ἐμοῦ γενόμενα ἄλυτα (ἐστὶ) ἐμοῦ γε μὴ ἐθέλοντος τὸ μὲν δὴ δεθὲν πᾶν λυτόν». Ὅθεν καὶ σεῖς «ἀθάνατοι οὐκ ἐστὲ οὐδ' ἄλυτοι τὸ πάμπαν, οὔτι μὲν δὴ λυθήσεσθε γε τεύξεσθε θανάτοιο μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως μείζονος ἔτι δεσμοῦ καὶ κυριωτέρου λαχόντος ἐκείνων, οἷς ὅτ' ἐγίγνεσθε ξυνδεδεῖσθο».

Καὶ ἡ γνῶσις νοουμένη μὲν ὡς ἀνάμνησις μαρτυρεῖ περὶ τῆς προϋπάρξεως, ὡς συνεχῆς δὲ μαρτυρεῖ περὶ τῆς αἰωνιότητος τῆς ψυχῆς. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ ψυχὴ αἰωνίως δὲν θὰ εἴχομεν ἀληθῆ γνῶσιν. «εἰ οὖν οὐκ ἂν ἦ χρόνον καὶ οὐκ ἂν μὴ ἦ ἄνθρωπος, ἐνέσονται αὐτῷ ἀληθεῖς δόξαι» μόνον καὶ οὐχὶ τελεία γνῶσις. «Οὐκοῦν εἰ ἀεὶ ἡ ἀλήθεια ἡμῖν τῶν ὄντων ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ, ἀθάνατος ἂν ἡ ψυχὴ εἴη» (²).

Ἡ μετεμψύχωσις. Ἡ πίστις τοῦ αὐτῆ εἰς τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ τὸ ἀδιάφθορον αὐτῆς—ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἡρακλείτου περὶ κυκλικῆς πορείας τῶν πάντων, καθὼς καὶ πρὸς τὰς λαϊκὰς πεποιοθήσεις καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὰς παραδόσεις τῶν Πυθαγορείων ἀφ' ἐνός, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπροσπέλαστον τοῦ μυστηρίου διὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἀφ' ἑτέρου, πρέπει νὰ ὠδήγησαν τὸν φιλόσοφον εἰς τὴν σύλληψιν ἢ τὴν παραδοχὴν τῆς περὶ προϋπάρξεως καὶ μετεμψυχώσεως τῆς ψυχῆς θεωρίας. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς γενικῆς γραμμῆς τοῦ φιλοσόφου, καθ' ἣν σκοπὸς τῆς ψυχῆς εἶναι οὐχὶ ἡ διαρκὴς μετεμψύχωσις, ἀλλ' ὁ ἐξαγνισμὸς αὐτῆς καὶ ἡ πρὸς τὸν κόσμον τῶν Ἰδεῶν καὶ τῶν θεῶν ἀνύψωσις. Τοῦτο ἐπιτυγχάνει κυρίως ὁ πραγματικὸς φιλόσοφος καὶ ἀποφεύγει οὕτω τὴν ἀπευκτέαν μετεμψύχωσιν. Καὶ τὴν μετεμψύχωσιν πρέπει νὰ ἐδέχθη ὁ Πλάτων ἀπὸ τοὺς Πυθαγορείους ἀκριβῶς διότι δὲν δύναται νὰ παραδεχθῆ μίαν τελείαν καταστροφὴν τῆς ἀθάνατου ψυχῆς. Ὑπὸ τὴν μετεμψύχωσιν βλέπουν τινὲς τὴν προσπάθειαν τοῦ Πλάτωνος ὅπως καταλογίσῃ τὸ ὑπεύθυνον ἐκάστου ἀνθρώπου διὰ τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ. Πράγματι κατὰ τὰ ἐν τῇ Πολιτείᾳ τοῦ ὁ Πλάτων δέχεται ὅτι ἡ ψυχὴ ἐκλέγει ἐλευθέρᾳ τὸν «δαίμονα» αὐτῆς, πρὶν κατέλθῃ διὰ δευτέραν φορὰν εἰς τὴν γῆν. Εἶναι δύσκολον εἰς τὸν Πλάτωνα νὰ κατανοήσῃ πῶς ἢ κατὰ τὴν φύσιν αὐτῆς πρὸς τὰ ἄνω ρέπουσα ψυχὴ εἶναι δυνατόν νὰ παρασύρεται ὑπὸ τῶν γηίνων καὶ ταπεινῶν πραγμάτων καὶ νὰ πίπτῃ

2. Φαιδ. 78 e—80 e. 106 d... Πολιτ. 610 A—611 c. Τιμ. 27 d. Σοφιστής 247 B.

1. Μένων 86 αβ.

εἰς τὴν ἀμαρτίαν. Διὰ τοῦτο ζητεῖ κάποιον δαίμονα ὡς αἴτιον. Πλὴν καὶ διὰ τῆς μετεμψυχώσεως τὸ αἴνιγμα τοῦτο μένει ἄλυτον. Τὸ ἐρώτημα ἀπλῶς μεταβάλλεται : «καὶ διατί ἡ θεία ψυχὴ δὲν ἐκλέγει καλὸν δαίμονα διὰ τὸν βίον τῆς;». Ἡ μετεμψύχωσις ἴσως κατανοεῖται καλλίτερον ὡς προσπάθεια διασώσεως καὶ αὐτῶν τῶν ἀμαρτησασῶν ψυχῶν. Κατὰ Πλάτωνα ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ δι' ἐξαγνισμοῦ λύτρωσις αὐτῆς καὶ μετάβασις εἰς τὴν ποθητὴν χώραν τῶν Ἰδεῶν, εἰς τὸ βασίλειον τοῦ πνεύματος. Αἱ ἀμαρτήσασαι ψυχαὶ δὲν δύνανται νὰ πορευθοῦν ἐκεῖσε. Καὶ ὅμως εἶναι ἀδύνατον νὰ καταστραφοῦν—Παραπλησίως πρέπει νὰ σκέπτεται καὶ ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐπηρεασθεὶς Ὀριγένης. Διὰ τῆς μετεμψυχώσεως ἐλπίζει ὁ φιλόσοφος τὴν διόρθωσιν καὶ λύτρωσιν τῆς ἀμαρτησάσης ψυχῆς. Αἱ τελικῶς ἀμετανόητοι μένουσιν εἰς τὰ Τάρταρα. Ἡ κυρία προσπάθεια ἄρα τοῦ Πλάτωνος εἶναι τὸ πῶς θὰ σωθῆ ἡ ἀθάνατος ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Μήπως ὁ Σωτὴρ δὲν ἦλθε νὰ ζητήσῃ καὶ σῶσῃ τὸ ἀπολωλός; (1). Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις δὲν λύουσιν φυσικὰ τὸ σκοτεινὸν καὶ ἄλυτον περὶ ψυχῆς πρόβλημα. Ἐνταῦθα ἀκριβῶς πρέπει νὰ ἐπαναληφθῆ ὅτι τὰ ἐπὶ μέρους φιλοσοφήματα τῶν μεγάλων δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς τι τὸ τετελεσμένον καὶ πλήρες. Τούναντίον ὅλα μαζὶ διαφωτίζουν τὴν προσπάθειαν αὐτῶν, ὅπως συλλάβουν καὶ διὰ τοῦ νοῦ τὰ ἀσύλληπτα καθ' ἑαυτά. Ὁ Πλάτων ὡς θρησκευτικὸς καὶ ποιητικὸς φιλόσοφος ζῆ μέσα του τὸ ἀνέκφραστον συναίσθημα τῆς ἀνωτερότητος τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ὅλα τὰ ἔργα του τὰ χαρακτηρίζει μία ἰδιαιτέρα προσπάθεια, ὅπως πείσῃ τοὺς ἀκροατὰς του περὶ τούτου καὶ ὀδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς βίον ἀντάξιον τῆς θείας καὶ αἰωνίας ψυχῆς. Ἡ πραγματικότης ὅμως ἐνταῦθα χωρεῖ πέραν τῆς περιορισμένης δυνάμεως τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων ταλαντεύεται κατὰ τὰς ἐκφράσεις του περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς.

Η ΨΥΧΗ ΚΑΤ' ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει πλέον καταστῆ τὸ κύριον μέλημα τῶν φιλοσόφων. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καίτοι περισσότερον ἀσχολεῖται μὲ τὰ φυσικά, δίδει ἐν τούτοις ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν μελέτην τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ εἶναι «ἀρχή», μορφή τοῦ σώματος. Αὐτὴ κάνει τὸν ἄνθρωπον ἄνθρωπον. Εἶναι ἡ οὐσία, ὁ λόγος καὶ «τὸ τί ἦν εἶναι» τοῦ σώματος. Εἶναι τὸ τέλος καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ὀργανικοῦ ὄντος. «Τῆς φύσεως διττῆς λεγομένης καὶ οὐσης τῆς μὲν ὡς ὕλης τῆς δ' ὡς οὐσίας» (ἡ δὲ οὐσία

1. Ὁ Zeller, ἀναφερόμενος εἰς τὴν παρὰ Τιμαίῳ ἐν χρόνῳ δημιουργίαν τῆς ψυχῆς καὶ θέλων νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν πίστιν τοῦ Πλάτωνος εἰς τὴν οὐρανίαν προὔπαρξιν